

INSTITUT DĚTÍ A MLÁDEŽE
Ministerstva školství,
mládeže a tělovýchovy

PARTICIPACE MLÁDEŽE
A SPOLEČNOST

PRAHA, PROSINEC 1998

Obsah:

1. Participace – pojem a některé zkušenosti	3
2. Výzkumné poznatky IDM MŠMT k problematice participace	8
2.1. Stát a mládež	8
2.2 Oblast místní politiky	13
3. Participace a práva mládeže	19
4. Závěry a doporučení	20

1. Participace - pojem a některé zkušenosti

Formování demokratické společnosti předpokládá konstituování základních typů mocenských institucí a jejich relativně nezávislé fungování. Součástí a předpokladem tohoto konstituování jsou svobodné volby. Tento proces přerodu naší společnosti ze společnosti totalitární na společnost pluralitní demokracie byl v naší zemi dovršen. Přesto na základě například výzkumů IVVM lze konstatovat poměrně značnou nespokojenost obyvatelstva s politickou situací. Oprávněné výhrady k dokončení formování demokratické společnosti vyplývají z mnoha příčin (nekompetentnost politiků a výkonných orgánů, voluntarismus mocenských struktur a jejich představitelů, přetrvávající byrokratismus, ale i nízká politická kultura obyvatelstva, které snadno podléhá ideologizaci různých společenských problémů a do značné míry i nezájem o osobní účast na řešení lokálních i celostátních problémů. Proces formování demokracie není tedy završen (bylo by ostatně iluzí se domnívat, že takový ideální stav může nastat – proměnlivost společenských podmínek čas od času vyvolává potřebu změny i ve vyspělých, tradičních demokratických společnostech. Příkladem může být Švýcarsko, kde nebývalá míra vlivu obyvatelstva na řešení nejrůznějších lokálních i celostátních otázek je zajištěna referendy a značnou decentralizací rozhodování. Určité problémy s prosazováním potřebných centrálních řešení na druhé straně, vedou k úvahám o potřebě omezit počet kantonů a jejich některé pravomoci.). Proces formování demokracie u nás je v této etapě spjatý s emancipací občana, který není u nás vždy a všude pokládán za svéprávného, plně odpovědného a vědomého si svých možností, což samozřejmě souvisí s dalším rozvojem občanské společnosti.

V tomto směru musí naše společnost vykonat nejen proces přerodu ve sféře společenského řízení (od administrativně byrokratického centralismu k demokratickému způsobu řízení společenských procesů - viz např. i připravovaná reforma územně správních celků), ale také (a možná zejména) ve sféře vědomí. Jde o změny myšlení lidí a do určité míry i struktury hodnot a postojů. Nelze než souhlasit s názorem R.G. Dahrendorfa, že to co je v situaci přechodu od centralismu k pluralitní demokratické společnosti nejvíce třeba, je pluralismus občanské společnosti. Občanskou společnost nelze ale zřídit, nadekretovat, vyrůstá sama v každodenním životě.

Podle zahraničních materiálů nelze chápat participaci mladé generace jen jako její zapojení do činnosti různých institucí a procesů přijímání rozhodnutí. Důležitějším aspektem je hledání a rozšiřování možností participace (i vytváření nových modelů) mladé generace jako

naplňování závažné oblasti práv dítěte.

Participace je nejčastěji vykládána jako vzájemně spojené dimenze:

- práva mladých lidí účastnit se procesů rozhodování na místní úrovni (jako jeden z důležitých předpokladů osvojování si příslušných práv a z toho vyplývajících odpovědností)
- práva účasti na ovlivňování základních podmínek a procesů, které se mladé generace dotýkají (včetně participace na formování politiky státu vůči mládeži).

Participaci tedy chápeme jako právo mladých lidí účastnit se procesů rozhodování na místní úrovni (jako jeden z důležitých předpokladů osvojování si příslušných práv a z toho vyplývajících odpovědností), ale i právo účastnit se na ovlivňování základních podmínek a procesů, které se mladé generace dotýkají (včetně participace na formování politiky státu vůči mládeži - například ve spolupráci se střešovými organizacemi sdružení dětí a mládeže a poradních sborů státních orgánů, které jsou zformovány z představitelů významných sdružení a odborníků a pracovníků s mládeží).

Charakteristické pro naši situaci je hledání dalších cest, jak v daných podmínkách umožnit mládeži realizovat její právo na participaci. Zkušenosti v tomto ohledu dokládají, že vzhledem k vysoké míře neurčitosti reakci dospělých ani samotných mladých lidí se nelze vyhnout určitým nezdarům. Zkušenosti, ale ukazují, že sdružení dětí a mládeže k naplňování takto zaměřených projektů přistupují s velkou odpovědností (příkladem může být velký zájem sdružení o v současnosti vyhlášený doplňkový program na podporu dětských a mládežnických parlamentů a poradních sborů).

Dalším impulsem pro rozvoj participace v našich podmínkách bude dokončení procesu vytváření územně správních celků České republiky a z toho vyplývající decentralizace rozhodování.

Účast dětí a mládeže na společenském řízení v nejširším slova smyslu je v současné době středem pozornosti jak státních orgánů ČR, tak sdružení dětí a mládeže. Tento zájem se projevuje jak v přípravě novelizaci státních směrů politiky vůči mládeži, tak v jednání se sdružením dětí a mládeže a jejich střešovými organizacemi.

Význam i složitost této problematiky v ČR podtrhuje proces společenské, politické a ekonomické transformace po roce 1989. Předlistopadové období totiž bylo charakteristické zdůrazňováním široké účasti mladých lidí na společenském řízení. Tato účast ovšem byla chápána pouze ve smyslu vykazování údajů o této činnosti. Pokud byla participace mladých lidí realizována, tak pouze jako pasivní a loajální k režimu, k čemuž sloužil funkcionářský aktiv bývalé jednotné mládežnické organizace. Tento přístup k participaci dětí a mládeže na společenském zřízení vedl do značné míry ke zpochybnění tohoto pojmu v očích široké veřejnosti, státního aparátu a zejména mladých lidí samotných. Tak byly zprofanovány nejen formy, které jsou v jiných evropských zemích buď obvyklé, nebo experimentálně zkoušené (dětské radnice, parlamenty), tak i formy, které vznikly na půdě bývalé jednotné mládežnické organizace.

S cílem nastartovat proces překonávání předsudků vůči této oblasti byly vyspány v minulosti některé kategorie projektů v rámci Programů podpory a ochrany dětí a mládeže, které byly motivovány obnovou občanské společnosti po listopadových změnách. Tyto projekty nepatřily k finančně nejnáročnějším, sdružení žádaly o příspěvky na provoz kanceláří, diskusních klubů, vydávání tiskovin a podobně. Za všechny obdobné projekty je možno citovat ty, ke kterým byly jejich realizátory či našimi pracovišti výzkumu provedeny sondy sledující ohlas těchto aktivit na straně dětí a mladých lidí. Konkrétně lze uvést např. projekt diskusního centra v Lounech, každoročně opakovaný Dětský ekologický parlament (od roku 1992) a Pražský dětský parlament při DDM hl.m. Prahy, který funguje od roku 1991 a jehož zkušenosti pak byly použity pro obdobný projekt v městě Plzni. Obdobný parlament byl svolán za podpory radnice v městě Kladno na jaře roku 1997. Třetím rokem již probíhají aktivity pražského studentského Modelu spojených národů (program České asociace pro rozvoj mezinárodní spolupráce), který simuluje jednání Valného shromáždění, Rady bezpečnosti a Hospodářské a sociální rady OSN, kde se měsíčních workshopů účastní zhruba 250 účastníků ze 40 středních škol ČR. Vyvrcholením každoroční práce jsou výroční konference. Někdy rozporuplné výsledky jsou dosahovány v oblasti participace středoškoláků na životě škol. Zatímco např. v Chrudimi (pravděpodobně nemalou zásluhou vedení školy) funguje studentský parlament, v jiné škole, která si liberální přístupy dala před šesti lety do vínku a získala si tak mezi rodiči a studenty velký zájem, se od těchto forem pod tlakem učitelského sboru postupně ustupuje (První obnovené reálné gymnázium v Praze Libni).

Jako další příklady lze uvést zasedání Dětského parlamentu v prostorách Senátu poslanecké sněmovny v červnu tohoto roku na téma “škola a volný čas”. Sdružení Pionýr každoročně organizuje pro vedoucí oddílů pracovní dílny zaměřené na problematiku Práv dítěte - řešení problematiky a způsobů osvojování si hravou formou v činnosti oddílů - netolerance, začleňování okrajových vrstev dětí do kolektivu. Sdružení Duha se zapojilo do kampaně IYNF k dětským právům, připravuje zasedání dětských parlamentů na lokální úrovni (mělo by pokračovat i v následujícím období), následně zapojení do mezinárodního parlamentu. atd.

Realizované výzkumy v rámci některých dřívějších projektů participace prokázaly, že mladí lidé, na rozdíl od dětí, k těmto aktivitám přistupovaly s určitými zkušenostně podmíněnými negativními přístupy, k jejichž překonání chyběly na straně mládežnických leaderů v regionech potřebné zkušenosti a sociální výcvik (vypovídalo tak až 65 % aktivistů starších 18 let), nezanedbatelná je i skutečnost, že část mladých lidí účastněných např. v projektu v Lounech se domnívala, že podobné aktivity mají za cíl sociální vzestup vybraných aktivistů - zcela zřejmý pozůstatek předlistopadového období. Jednoznačně je tedy nutno předpokládat, že naše stávající mladá generace bude vyžadovat určité časové období, než k otázkám sociální participace zaujme adekvátní postoj odpovídající stavu společnosti. Na podporu výcviku a získávání zkušeností jsou v současnosti podporovány výměny a pobyty mládežnických aktivistů v jejich partnerských organizacích v zahraničí.

Zmíněné poznatky naznačily, že mladí lidé nejsou apolitičtí, po určitém překonání předsudků a počátečního ostychu se ale pak často dostávají do situace, kdy nedokáží zvážit souměrnost svých požadavků, možností orgánů, na které se obrací, a akceptaci svých požadavků v rámci generačních skupin. Zde pak se objevil určitý pocit zklamání, předčasné rezignace (podle jedné z anket tak vypovědělo 28 % dotázaných), za pozitivní je možno označit skutečnost, že nadpoloviční většina respondentů chápala, že k prosazení svých požadavků se nevyhne diskusi a nevyhnutelným kompromisům.

Pozitivnější výsledky byly shledány u dětské populace, která není zatížena obdobnými předsudky. Problémem zůstává postoj rodičů. Děti uváděly, že jejich rodiče nemají v řadě případů pochopení pro podobné aktivity svých dětí (cca 30 %), nebyli nakloněni o těchto

aktivitách se svými dětmi mluvit (29 %). Na druhou stranu se ukázalo, že děti ne zcela zřetelně chápou nabízené možnosti v tom smyslu, že nejde jen o hru, ale o určitou možnost se připravit k výkonu vlastních občanských práv.

Z rozboru názorů mládežnických leaderů, popřípadě dalších aktivistů občanských sdružení vyplývá, že určitá nejistota ve vztahu takovým aktivitám se nacházela i na straně představitelů místních samospráv, kteří jsou pravděpodobně náchylnější přijímat pasivní formy participace mladé generace, tedy besedy různých forem, popřípadě organizovaná setkání. Takto se vyjádřilo 56 % dotázaných u aktivit zaměřených na diskusní fóra teenagerů.

Obecným problémem ve výše uvedené dané oblasti, uvážíme-li jakousi minulostí vyvolanou apriorní nedůvěru, zůstává prolomení negativních stereotypů, k čemuž se vytvářejí určité podmínky (koncipování nového podprogramu, osvěta zaměřená na představitele samospráv atd.). Pravdou je, že projekty typu dětský parlament, dětské radnice a podobně jsou z nejrůznějších důvodů poněkud v pozadí zájmu dětských a mládežnických sdružení (nemálo k tomu přispívala poměrně tuhá centralizace vyplývající z potřeby realizovat komplexní ekonomické a politické změny po listopadu 1989). Jinak je tomu u projektů orientujících se na vytváření podmínek pro činnost dětských a mládežnických sdružení, pomoc mladým lidem zasažených drogami, problémy integrace různých skupin mladých lidí a další humanitní aktivity, problémy ekologie atd. Na základě těchto zájmů postupně vznikly v rámci „Programů podpory a ochrany dětí a mládeže“ programy a podprogramy zajišťující financování takových projektů.

Konkrétní oblastí je široké spektrum činností sdružení dětí a mládeže odvíjející se od samosprávného principu - řízení vnitřního života sdružení, výchova a vzdělávání nových mládežnických leaderů, manažerů sdružení, hospodářská činnost sdružení. Tyto aktivity jsou podporovány v rámci programu Sdružení. V ČR bylo v roce 1998 uvolněno na podporu různých činností sdružení téměř 112 milionů korun. V rámci těchto prostředků byla podpořena celá řada projektů odrážející úsilí mládeže o samosprávné aktivity, výchovu mládežnických leaderů a podobně - Program sdružení (sdružení a kluby). Další prostředky byly vyčleněny v programu Volný čas a podprogramu Region.

Zkušenosti ukazují, že kvalitní projekty v oblasti participace se s výhodou orientují na vytváření podmínek pro nejrůznější kulturní a tvůrčí aktivity, ekologické a další aktivity, klubové činnosti opírající se o vlastní hospodářské výsledky, společné podnikání a překonávání důsledků nezaměstnanosti, překonávání důsledků dalších handicapů (drogy, sociální integrace různých skupin mladých lidí a podobně).

2. Výzkumné poznatky IDM MŠMT k problematice participace

2.1. Stát a mládež

Participace je oboustranný proces. Jedinec, či skupina musí cítit zájem svých partnerů o jeho problémy a názory a přínosy k řešení nejrůznějších úkolů. Jen za tohoto předpokladu má zájem o participaci, nikoli o revoltu v nejrůznějším slova smyslu. Proto jsme se v jednom ze starších výzkumů zabývali pohledem dotázaných na hodnocení zájmu jednak nejvyšších státních výkonných orgánů a jednak okresních orgánů o problémy života mládeže podle úrovně kompetence.

Odpovědi dotázaných na otázku: "Myslíte si, že státní orgány (parlament, vláda) se v dostatečné míře zabývají ve vztahu k mladé generaci následujícími otázkami ..."

(jsou uvedeny v tabulce)?

	ano	zčásti	ne	neví
vzděláváním	17	56	20	7
bojem proti drogám	26	47	23	4
zdravotní péčí	18	49	30	3
sportem	18	45	28	9
bojem proti kriminalitě	17	42	35	6
sociálními otázkami	11	48	34	7
kulturou	13	43	35	9
pracovním uplatněním	5	37	47	11
bytovou otázkou	5	27	64	4
volným časem	7	18	65	10

Relativně nejpříznivěji je oceňován zájem nejvyšších státních orgánů o vzdělávání a boj proti drogám. Úplný nebo částečný zájem registrují téměř tři čtvrtiny dotázaných (73 %). O další oblasti - zdravotní péči a sport, se zajímají nejvyšší státní orgány alespoň částečně podle dvou třetin mladých lidí. O třetí skupinu problémů boj proti kriminalitě, sociální otázky, kulturu se zajímají členové vlády a poslanci parlamentu podle více než poloviny dotázaných. Bytová otázka je v zorném poli podle třetiny mladých a volný čas podle čtvrtiny.

Mezi muži se o něco častěji objevil názor, že se nevěnuje pozornost volnému času (68 %), než mezi ženami (62 %). Se stoupajícím věkem stoupal podíl nespokojených s pozorností věnovanou vzdělání a boji proti kriminalitě. Např. ve skupině do 18 let uvedlo 15 %, že se nevěnuje pozornost vzdělání, mezi 24-26letými to bylo 25 %. Nespokojených s bojem proti kriminalitě bylo 23 % dotázaných do 18 let a 42 % mezi 24letými a staršími.

Podle vzdělání bylo možno zaznamenat rozdíly zejména v názorech na nedostatečnou pozornost bytové otázce. Mezi lidmi se základním vzděláním tak soudí 53 %, v okruhu dotázaných s maturitou a vysokoškolským vzděláním 70 %. Pozornost kultuře je nedostatečná podle čtvrtiny lidí se základním vzděláním a téměř poloviny vysokoškolsky vzdělaných.

V obcích do 2000 obyvatel se domnívalo 56-58 % dotázaných, že pozornost bytové otázce je nedostatečná, zatímco ve velkoměstech to bylo 69 %. Rozdíly jsou i v posuzování boje proti drogám. V obcích do 5000 obyvatel hovořili o nedostatečnosti 14-20 %, ve velkoměstech to bylo 30 % dotázaných.

Jak v souvislosti s hodnocením činnosti státní správy na úrovni okresu, byla posuzována potřebná pozornost jednotlivým oblastem z pohledu mladých lidí, ukáže další tabulka, která naznačuje poněkud vyšší hodnocení činnosti okresních než nejvyšších státních orgánů.

Státní správa v okrese věnuje potřebnou pozornost (v %):

	Ano	Ne
zájmu o ochranu přírody	46	54
podpoře školství	37	63
podpoře zdravotnictví	35	65
informování mládeže o své činnosti	22	78
podpoře mládežnické organizace	21	79
podpoře vhodného trávení volného času mladých lidí	19	81
podpoře společensky prospěšné práce mladých lidí	18	82
zajištění bydlení mladým lidem	5	95

Na úrovni okresních orgánů státní správy se věnuje, podle téměř poloviny mladých lidí potřebná pozornost zájmu o ochranu přírody. Pomoc oblasti školství a zdravotnictví vnímá o něco více než třetina dotázaných. K dalším aktivitám přispívají okresní orgány v potřebné míře podle čtvrtiny mladých lidí, s výjimkou bydlení. V tomto směru oceňuje snahu státních orgánů 5 % dotázaných mladých lidí.

Hodnocení pozornosti státních orgánů bylo dále konkretizováno v souvislosti s poskytovanou státní finanční podporou mladým lidem ve vybraných oblastech. Údaje přináší následující tabulka.

Jak stát finančně podporuje mladé lidi (v %):

	velmi	dostatečně	částečně	nedostatečně	neví
ve sportu	5	23	33	25	14
v bydlení	4	21	1	71	3
v kultuře	4	19	36	25	16
ve zdravotnictví	2	20	44	28	6
ve školství	2	16	50	25	7
v sociální sféře	1	14	38	36	11

Dostatečnou podporu státu pocítovala v oblasti sportu, bydlení a kultury přibližně čtvrtina mladých lidí, ve zdravotnictví a školství to byla pětina a v sociální oblasti 15% dotázaných. Podporu státu jako nedostatečnou hodnotí ve většině oblastí asi čtvrtina mládeže, s výjimkou sociální sféry a bydlení. Na nedostatečnou finanční pomoc v sociální oblasti poukázala více než třetina a v oblasti bydlení téměř tři čtvrtiny mladých lidí. Mladí muži považovali finanční podporu sportu a kultury častěji za nedostatečnou (31 %) a ženy vyslovovaly stejné hodnocení pro oblast školství (30% nedostatečná podpora).

Se stoupajícím věkem se zvyšovala nespokojenost s finanční podporou bydlení a podporou školství. V případě bydlení je rozdíl 25 procentních bodů (59 % nejmladší a 74 % nejstarší) a školství 11 procentních bodů. S podporou sportu byli nejméně spokojeni nejmladší (“nedostatečně “ 33 % , stejnou odpověď dalo 21 % ve věku 24-26 let.). Nedostatečnost finanční podpory bydlení se objevovalo méně často mezi lidmi se základním vzděláním (59 %), naopak nejvíce mezi dotázanými s maturitou (79 %). Rovněž nedostatečná podpora školství byla méně pocíťována mezi respondenty se základním vzděláním (22 %), než v souboru vysokoškolsky vzdělaných (39 %).

Vztah státu k mládeži se promítá i v důvěře v instituce ovlivňující dění ve společnosti. Jistě není zcela přijatelné, když největší důvěru vykazuje prezident, popřípadě vláda oproti poslancům a úřadům v místě bydliště.

Důvěra v instituce ovlivňující dění ve společnosti (v%):

	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neví
Prezidentovi republiky	31,5	46,8	13,5	3,8	4,5
Vládě ČR	5,2	41,0	33,8	14,6	5,4
Poslanecké sněmovně ČR	2,5	28,1	41,7	18,7	9,0
Obecním, místním úřadům	4,5	42,8	34,5	8,8	9,4
Okresním úřadům	1,6	32,3	35,8	12,2	18,2
Policii	2,0	34,7	37,2	18,7	7,4
Armádě	3,1	29,5	30,4	19,2	17,8
Soudům	2,5	31,5	32,4	19,4	14,2
Politickým stranám	1,3	16,2	45,5	22,8	14,2
Poslancům v místě Vašeho bydliště	1,3	24,8	29,3	17,3	27,4
Televizi	4,3	61,5	32,9	5,4	4,8
Novinám	3,4	61,0	24,3	5,2	6,2
Rozhlasu	4,0	62,4	21,6	4,9	7,2
Církvím	4,0	15,1	21,0	37,8	22,2

Institucím jako je armáda, policie, soudy atd. častěji nedůvěřují muži (53 %) než ženy (43 %). Pravděpodobně v tom hraje roli i osobní zkušenost s těmito institucemi. Postupně se stoupajícím věkem tyto negativní přístupy mírně klesají.

Náš výzkum se snažil tyto poznatky doplnit. Proto byla položena otázka srovnávající možnosti ovlivňovat život v naší zemi občanů jako celku a mládeže jako specifické podskupiny.

Možnost ovlivňovat život v naší zemi (v %):

	občané	mládež
ano	18	6
spíše ano	41	17
spíše ne	31	39
ne	7	21
neví	2	11

Podle respondentů má možnost ovlivňovat život v naší zemi 59 % občanů ale jen 23% mladých lidí. Není divu, že, jak ukážeme dále, tento podíl odpovídá podílu mladých lidí, u kterých lze konstatovat potenciál k participaci.

Když se u nás hovoří o podílu občanů na správě věcí veřejných, zdůrazňuje se, že hlavní úlohou občana je zvolit své zástupce, na které deleguje svá některá práva v oblasti správy věcí veřejných. Mládež v této věci není zcela jednotná - s tímto názorem souhlasí jen 6 % dotázaných, 17 % uvádí, že poslanci nejsou neomylní, 21 % uvádí, že existuje daleko více možností. Lze se domnívat, že u nás byl zdiskreditován pojem občanské společnosti a výsledkem je určitá pasivita (např. nízká účast v letošních volbách). Jednou z možností, jak zahrnout více lidí do procesů rozhodování je i snížení volebního věku. Kupodivu jen málo mladých lidí s tímto názorem souhlasí a vítalo by ho. S tímto názorem pro volby do parlamentu souhlasí 23 % respondentů, pro komunální volby 31%. Tak se zřejmě projevuje nepřilíh vysoká důvěra v politický systém a demokracii.

Dokladem toho je i skutečnost, že v rámci hodnotové orientace (33 položek) české společnosti se hodnoty spojené s politickými aktivitami umisťují ve třetí třetině. Před nimi se vyskytují “podílet se na zlepšování života v obci” na 23. místě, “pomáhat rozvoji demokracie ve společnosti” na 26. místě a “prosazovat politiku své strany, hnutí” na posledním, 33. místě.

Globální pohled na možnosti samotného demokratického zřízení při řešení závažných problémů ilustruje tabulka, která charakterizuje postoj dotázaných i tím, že většina respondentů se odpovědi vyhnula.

Hodnocení možností demokracie (v %)

demokracie dokáže řešit vážné problémy a lidé se naučili demokracii používat	0
demokracie dokáže řešit vážné problémy, ale lidé selhávají	2
demokracie má jen malé možnosti, bez ohledu na schopnosti lidí	1
ani demokracie sama, ani lidé nedokáží vážné problémy řešit	1
neví, jiná odpověď	3

(Pozn.: dopočet do 100 % = neodpověděli)

Jaká je konkrétní spokojenost s uplatňováním demokracie u nás ukáže následující tabulka.

S uplatňováním demokracie je spokojených(v %):

rozhodně ano	6
spíše ano	25
spíše ne	18
rozhodně ne	9
neví	37

Nedostatečná spokojenost s uplatňováním demokracie u nás může souviset s tím, co si respondenti pod tímto pojmem představují:

- 55% - vláda všeho lidu
- 18% - vláda většiny nad menšinou
- 8% - stát, kde si občané volí presidenta
- 5% - prázdné slovo

Celkem 14 % respondentů to nezajímá, nebo neodpověděli. Pokud se ptáme, kde se respondenti s tímto pojmem setkali, zjišťujeme, že nejčastěji v médiích (56%), ve škole (52%), v rodině (40%).

2.2. Oblast místní politiky

Zejména oblast místní politiky představuje pole působnosti pro mladé lidi, kteří mají zájem o participaci. Podle jednoho z dřívějších výzkumů je zájem mládeže o místní politiku velmi nízký a převážně pasivního rázu..

Na otázku:”**Zajímají se mladí lidé o místní politiku?**” odpověděli dotázaní takto:

- 1 % zajímají a aktivně se do ní zapojují
- 26 % zajímají, ale jen pasivně sledují, co se děje v místě bydliště
- 38 % zajímají se jen občas
- 24 % nezajímají se
- 11 % neví.

Mezi mladými lidmi převažuje spíše nezájem o místní politiku (60 %), než zájem pasivní nebo aktivní (27 %). V obcích od 500 do 2 000 obyvatel se zajímá o místní politiku 40 % dotázaných, zatímco v sídlech do 5 000 obyvatel je to 18 %. Nejmenší zájem o místní politiku zaznamenávají vyučení (pětina z nich), zatímco z vysokoškolsky vzdělaných zájem vnímá téměř 40 %.

Pokusili jsme se při hodnocení zájmu opřít o potřeby a podstatné zájmy respondentů. Ani při takto položené otázce se neprojevil příliš vysoký zájem.

Jak se zajímá o následující oblasti(v %):

	velmi	jen občas	jen když se ho to týká	ne
politické dění u nás	22	56	14	7
ekonomickou situaci u nás	16	48	25	11
práci obecních, místních orgánů a zastupitelství	5	27	38	29
rozvoj obce, města, kde žije	13	45	27	14

Není dost pochopitelné, jak respondenti hodlají dosáhnou rozvoje své obce, či města, když se o práci místních orgánů a zastupitelstev zajímají méně než o makroekonomiku a pod.

Otázky dotýkající se nějakým způsobem zájmu o politické problémy, nebo aktivní účasti na řešení věcí veřejných tedy rozhodně nestojí v centru pozornosti dotázaných mladých lidí. I výsledky našeho průzkumu ukazují na malý zájem respondentů o místní politiku a politiku vůbec.

Zdrojů tohoto stavu může být vícero. V našem výzkumu jsme je schematicky rozdělili do těchto skupin:

A) Exkluze mladých lidí z procesů rozhodování

Necelá třetina respondentů se domnívá, že mladí lidé nejsou vylučováni z možností podílet se na životě obcí, měst. Důvody, těch, kdo uvádí opak jsou následující:

- 46% - nehodí se to starším
- 45% - protože mají připomínky
- 43% - strach z kritiky
- 41% - protože sami mladí lidé nemají zájem
- 38% - dělali by radnicím problémy
- 26% - nehodí se to politickým stranám.

Pokud jsme se dotázali, jaká byla reakce na to, když respondent projevil zájem o participaci v místě bydliště, nepřekvapuje, že téměř 60% takový zájem neprojevilo. Závažnější je, že jen 7% uvádí, že se setkalo se vstřícnou reakcí, což znamená, že 37 % dotázaných učinilo nepříliš dobrou zkušenost, která je bude nadále ovlivňovat.

B) Intergenerační konflikty

Z výše uvedeného vyplývá, že exkluze z rozhodování je podle mládeže spojena s neochotou přijímat kritiku a jiné názory ze strany mladých lidí. Tento názor je podle dalších výpovědí respondentů pravděpodobně podložený osobní zkušeností.

Naslouchají dospělí dostatečně názorům, námětům a návrhům ze strany mladých lidí

(v %)?

ano, vždy	2
spíše ano	8
jen občas	44
spíše ne	31
ne	6
neví	8

Z dále položených otázek vyplývá, že nejde o mezigenerační problém, např. skutečnost, že respondent se staršími lidmi jen obtížně vychází uvádí 7% dotázaných, zásadně odlišné názory zdůrazňuje jen 12% dotázaných. Z dalších dotazů plyne, že zdrojem konfliktů bývá nejčastěji rozdílný životní styl (často uvádí 67 %). Nadřazené chování bývá zdrojem konfliktů jen v 38 % případů. Místo o konfliktu generací je nutno tedy uvažovat o pozůstatcích minulého režimu: centralismus, víra ve vlastní neomylnost a moc v rámci svých kompetencí a podobně.

C) Motivace a informovanost

Je pro respondenta významné podílet se na životě města, obce(v %)?

ano, snaží se dle svých možností	6
ano, nemá dost možností	12
nemá čas	18
snad v budoucnosti	40
nezajímá ho to	22

Opět vidíme, že reálný zájem, doprovázený činností, není velký. Rovněž zájem radnic, zastupitelstev a poslanců o informování mladých lidí není valný a je v úzké korelaci s aktivitou mladých lidí (tedy správněji řečeno neaktivitou).

Jsou mladí lidé dostatečně informováni o možnostech podílet se na životě obcí, měst?

	ano	zčásti	ne	neví
radnicemi a , zastupitelstvy	4	17	50	27
poslanci a senátory	2	10	58	27
občanskými sdružením	5	21	43	27
sdělovacími prostředky	13	34	30	20
školou	13	45	22	16
rodiči	17	40	25	15

Za tohoto stavu nepřekvapuje, když si radní stěžují na nezájem mladých lidí o veřejně prospěšnou aktivitu a funkce v obecních zastupitelstvech. Mládež jen reaguje na nezájem svých možných partnerů. Přitom mládež ve svých odpovědích na otázku: **“Na koho by se obrátil, kdyby se chtěl podílet na rozhodování o řešení problémů obce, města?”** zcela logicky místní úřady a zastupitele chápe jako plně kompetentní v dané oblasti. Nevstřícnost těchto subjektů ovšem mladé lidi od aktivity v tomto směru odrazuje. Například místní orgány podle výpovědí respondentů odmítlo 18 % mladých lidí, kteří přišli s určitou iniciativou (v 11% nebyli chápáni jako partneři, v 7 % případů to bylo zdůvodněno z časových a dalších důvodů).

Rovněž další otázka poukazuje na zdroj nezájmu o aktivitu při řešení problémů v místě

bydliště. oblasti, kde pocítují dobré možnosti jdou často mimo důležité zájmy mladých lidí, ke kterým lze počítat např.:

- politiku stejných příležitostí (kladně - tedy, že má možnost - odpovídají jen 2% respondentů),
- bydlení (5%),
- nezaměstnanost mladých lidí (7%),
- ekologie (9%),
- vzdělávání (14%).

D) Podmínky pro participaci

Podle našeho výzkumu 70% mladých lidí souhlasí s myšlenkou, aby na obecní, regionální úrovni působil mladý delegát, který by zastupoval jejich zájmy. Skutečně by zatím šlo spíše jen o neplnohodnotné řešení, mládež je totiž skeptická k jeho možnostem: jen 20% dotázaných se jednoznačně domnívá, že by jeho zvolení pomohlo mladým lidem v oblasti participace, 39 % uvádí “spíše by to pomohlo”.

Za tohoto stavu zní docela logicky podpora místních rad dětí a rad mládeže, které mají velkou tradici i rozšíření ve Francii (okolo 40 000 rad).

Domníváte se, že by ve Vašem městě, obci měla vzniknout rada dětí, rada mládeže (v %)?

ano, aktivně by se zapojil	26
ano, ale nezapojil by se	38
ne, je to zbytečné	17
neví	15

Takové rady by kromě praktických úkolů mohly řešit i otázku výchovy mladých lidí k zájmu o veřejně prospěšnou činnost a politickou aktivitu (popřípadě přípravu na ni na úrovni zastupitelstev).

Nelze spoléhat na to, že situaci řeší možnost účasti na jednání zastupitelstva, veřejného zasedání rady a podobně. Mladým lidem to připadá příliš formální a stranou jejich zájmů. Proto i podle našeho výzkumu zájem o účast na těchto zasedáních není velký (zúčastnily se

4% respondentů, dalších 19 % dotázaných o takové možnosti v budoucnu uvažuje).

Zatím se mladí lidé v takových funkcích příliš nevyskytují (objektivně i dle mínění respondentů). Podle respondentů (dvě třetiny nikoho takového neznají) jsou mladí lidé vyskytující se v komisích a volených orgánech obcí a pod.:

- delegování politickými stranami (1%),
- delegování z podnětu místních orgánů (5%),
- delegování z podnětu mládežnických sdružení (8%),
- volení svými vrstevníky (5%),
- z vlastní iniciativy (18%).

E) Vliv školy

Kromě rodiny má na formování postojů a návyků v oblasti veřejné aktivity škola. Je to místo, kdy se dítě poprvé dostává do velkého kolektivu, kde platí určitá pravidla a podobně. Jak dokládají i jiné výzkumy škola ovšem zatím není institucí, kde by si dítě, či dospívající jedinec mohl cíleně osvojovat návyky demokratického jednání, jak o tom svědčí již výsledky jednoho z dříve uskutečněných výzkumů.

Myslíte si, že máte možnost se vyjadřovat k otázkám týkajících se rozhodování o věcech týkajících se:

Úroveň	ano	zčásti	ne	nezajímá se
a) rodiny	44	46	7	3
b) školní třídy	20	56	14	10
c) školy	3	25	56	15
d) obce, čtvrti	4	13	51	31

Dotaz naznačuje, že středoškolská mládež má určitý potenciál v dané oblasti, možnosti participace jsou však limitovány již na úrovni školy.

Přestože se situace na úrovni třídy jeví ještě jako poměrně dobrá, výpovědi o tom, že jen 9% pedagogů vykazuje vstřícnou reakci na náměty a názory svých svěřenců a 21% se chová vstřícně jen, když je věc rovněž zajímavá, nelze považovat za podporu participace na úrovni školy, ani třídy. Není potom divu, že žáci v tomto ohledu vykazují poměrně nízkou aktivitu

(12% respondentů uvádí, že jejich spolužáci s náměty přichází) a že téměř 60% dotázaných podporuje myšlenku školních mluvčích, včetně školního mluvčího zastupujícího zájmy všech studentů a učňů v ČR.

3. Participace a práva mládeže

V jednom z dřívějších výzkumů jsme položili mladým lidem otázku: „**Domníváte se, že u nás platí právní zásada, že všichni občané jsou si před zákonem a soudem rovní?**“ Celých 67 % dotázaných uvedlo, že ne (spíše ne - 33 %, rozhodně ne - 34 %). Naproti tomu jen každý čtvrtý se domnívá, že ano (spíše ano - 22 %, rozhodně ano - 5 %). Zbývající nedovedli odpovědět (neví - 5 %) nebo měli jiný názor (jiná odpověď - 1 %) či neuvedli žádnou odpověď.

V dalších otázkách byl tento názor dále analyzován, a to ve vztahu k soudům, policii a úřadům vůbec. Odpovědi na otázku: „**Myslíte si, že se po listopadu 1989 zlepšilo postavení občanů před soudem, policií a úřady?**“ byly shrnuty do následující tabulky. (v %)

	před soudem	před policií	před úřady
rozhodně ano	6,8	6,5	3,8
spíše ano	27,7	30,6	23,6
spíše ne	30,6	30,9	33,6
rozhodně ne	14,7	18,7	25,9
neví	19,8	12,6	12,4
neuvedl	0,4	0,7	0,7

I zde je patrná značná skepse mladých lidí. Při podrobnějším rozboru vychází najevo, že téměř 35 % dotázaných mladých lidí si myslí, že se postavení občanů před soudem po listopadu 1989 zlepšilo a víc než 46 % se domnívá, že zhoršilo. Obdobně se vyjádřili i o postavení občana před policií. Naproti tomu je podle názoru mladých lidí postavení občana před úřady o několik statisticky významných procentních bodů horší než u soudu a policie. Statisticky významné rozdíly se v odpovědích na baterii těchto otázek projevuje především ve vzdělání.

Proto jsme se zabývali otázkou, zda jsou mladí lidé ochotni podporovat přijetí samostatné právní úpravy řešící otázky mladé generace. Výrazně proti bylo jen 9 % dotázaných, více či méně kladnou odpověď dalo 39% respondentů, přestože většina dotázaných se domnívá, že náš právní řád chrání základní podstatná práva a dětí a mládeže?

Chrání náš právní řád základní podstatná práva a dětí a mládeže(v %)?

ano	19
spíše ano	55
spíše ne	24
rozhodně ne	0
neví	0

Své znalosti práva považuje za dostatečné 66 % respondentů.

4. Závěry a doporučení

Význam i složitost problematiky participace v ČR podtrhuje proces společenské, politické a ekonomické transformace po roce 1989. Předlistopadové období totiž bylo charakteristické zdůrazňováním široké účasti lidu a nejrozličnějších sociálních skupin na řízení společnosti. Tato **účast** ovšem byla chápána pouze **ve smyslu formálním**. Takový přístup k participaci dětí a mládeže na společenském zřízení vedl do značné míry ke zpochybnění tohoto pojmu v očích široké veřejnosti, státního aparátu a zejména mladých lidí samotných. Tak byly zprofanovány i **formy, které jsou v jiných evropských zemích buď obvyklé, nebo experimentálně zkoušené** (dětské radnice, parlamenty).

Důležitějším úkolem je **hledání a rozšiřování** možností participace (i vytváření nových modelů) mladé generace jako naplňování závažné oblasti práv dítěte.

Předpokládáme, že výrazným impulsem pro rozvoj participace v našich podmínkách bude kromě zájmu o **uplatnění ideálů občanské společnosti** i dokončení procesu vytváření územně správních celků České republiky a z toho vyplývající **decentralizace** rozhodování.

Mládež se cítí diskriminována: podle respondentů má možnost ovlivňovat život v naší zemi 59 % občanů ale jen 23% mladých lidí. Není divu, že tento podíl odpovídá podílu mladých lidí, u kterých lze konstatovat potenciál k participaci.

Je to zejména oblast místní politiky představuje pole působnosti pro mladé lidi, kteří mají zájem o participaci. Zájem mládeže o místní politiku je velmi nízký a převážně pasivního rázu.

Zdrojem jsou:

- exkluze mladých lidí z procesů rozhodování a její odrazení,
- demotivace a neinformovanost,
- nedostatečné podmínky pro participaci,
- výchova ve škole, v rodinách, ve společenském klimatu obecně.

Hlavní překážkou rozšiřující se participace dětí a mládeže jsou dlouhodobě vytvářené

stereotypy ve společnosti. Centralismus, byrokratickou podřízenost formovalo již staré mocnářství, přístup k úřadu, funkci jako osobnímu lénu dotvořil minulý režim, který navíc v zájmu svého fungování cestou různých diferenciací proti sobě postavil nejrozličnější skupiny společnosti.

Proto nelze očekávat, že situaci lze řešit rychle a jednoduchými opatřeními

Řešení je třeba dlouhodobě naplánovat v těchto směrech:

- Legislativní zabezpečení možnosti participace mládeže (až po přípravu zákona o dětech a mládeži). Zde bude nutno řešit i formy a rozhodnout jaké formy a na jaké úrovni budou preferovány (jde například o vztah mezi radami mládeže na nejrozličnějších úrovních a různými vznikajícími parlamenty). Bude nutno řešit otázky, s kým bude stát v této věci spolupracovat (zda např. preferovat občanská sdružení a jejich delegáty, či ponechat výběr na mladých lidech samotných, v každém případě by v této oblasti občanská sdružení mohla působit jako katalyzátor).
- Na podporu legislativních řešení by bylo vhodné i experimentální ověření (např. na úrovni okresu) fungování provázaného systému obecních - městských rad dětí a mládeže a jimi volených zástupců do rady na úrovni okresu.
- Osvěta státní správy a samosprávy. Zde jde jak o změnu postojů k aktivitám mladých lidí, tak o propagaci dosavadních dobrých zkušeností a příkladů z praxe např. okresních úřadů a podobně.
- Podpora tréninkových aktivit. Zde jde např. o podporu vybraných projektů občanských sdružení zaměřených na participaci, což umožní získávat a vyhodnocovat zkušenosti a připravovat kvalifikované návrhy pro oblast státní správy a legislativní úpravy. Bylo by žádoucí k dané problematice uskutečnit seminář občanských sdružení dětí a mládeže, kde by bylo možno vyjasnit některé aktuální úkoly a podíl sdružení na jejich plnění.
- Vypracování metodiky pro školy a učiliště. Zde jde o několik rovin řešení. Jednou z nich je otázka výchovy k demokracii, občanskému vystupování a angažovanosti, druhou neméně podstatnou je otázka rozšiřování zkušeností s činností školních parlamentů, studentských mluvčích a podobně.

INSTITUT DĚTÍ A MLÁDEŽE
Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

ZPRACOVAL: **PhDr. FRANTIŠEK PELKA**

ŘEŠITELSKÝ TÝM: **JUDr. VLADIMÍR ŠVESTKA**

MGR. MARTA ONDRUŠKOVÁ

SÁMOVA 3
101 00 PRAHA 10
ČESKÁ REPUBLIKA

tel./fax ++420 271 746 615

E-MAIL: SEKRETARIAT@IDM-MSMT.CZ

www.idm-msmt.cz